

ЗООЛОГІЯ (від *зоо...* і *...логія*) — система наук про тварин та їхні взаємозв'язки з довкіллям; частина *біології*, що досліджує біорізноманіття тваринного світу, систематизує й класифікує його, вивчає будову тіла, індивідуальний та історичний розвиток, закономірності географічного поширення, функціональну біо-геоценотичну і біосферну роль тварин. Осн. завдання З. як науки — одержання й узагальнення нових знань про рівні організації та різноманітність тварин, стан тварин. ресурсів, розроблення методів рац. використання та охорони тварин і їхніх угруповань.

За методами та метою дослідж. розрізняють зоол. дисципліни: *фауністику* (наука про видовий склад і походження фауни), *систематику тварин* (наука про різноманітність тварин та ієрарх. взаємини між ними, реалізується через опис та найменування організмів, їхню класифікацію за таксонами різного рангу), *таксономію* (розділ систематики, теорія і практика класифікації), *філогенетику* (наука про істор. розвиток тварин. організмів як у цілому, так і окремих таксономіч. груп), *морфологію тварин* (наука про будову тіла, закономірності формоутворення в онтогенезі, філогенезі), *фізіологію тварин* (наука про життєві процеси в організмі тварин). До зоол. дисциплін належать також *аутекологія тварин* (див. *Аутекологія*), *етологія*, *хорологія* і *зоогеографія*, *інтродукція тварин*, *акліматизація тварин*, *палеозоологія*, *заповідна справа*, *охорона тваринного світу*, зоол. ресурсознавство. Еволюц. теорія є методол. основою цих дисциплін. Як засоби дослідж. в З. використовують методи та дані ін. біол. дисциплін — *біології розвитку*, *біохімії*, *фізіології*, *генетики* тощо. В сучас. З. дедалі більшого поширення набувають експерим. метод (поряд з традиц. порівнял.), а також біометричні засоби оброблення матеріалу. За об'єктом дослідж. розрізняють підрозділи — З. безхребетних і хребетних. За систематич. принципом виділяють *протистологію* — науку про найпростіших, *гельмінтологію* — про паразитич. червів, *малакологію* — про молюсків, *арахнологію* — про павукоподібних, *карцинологію* — про ракоподібних тощо; на матеріалі хребетних тварин: *іхтіологію* — науку про риб, *батрахологію* — про земноводних, *герпетологію* — про плазунів, *орнітологію* — про птахів, *теріологію* — про ссавців. Із З. в широкому розумінні поступово виокремилася низка напрямів, які згодом набули віднос. самостійності як науки з влас. методами та метою дослідж.: зоопаразитологія (заг. і мед.-вет.), з якої виділилися протопаразитологія, гельмінтологія; ентомологія у приклад. значенні (боротьба зі шкідниками ліс., с. госп-в, мед.-вет. аспекти) тощо. Деякі розділи З. становлять фактичну основу для таких

комплекс. наук, як *гідробіологія*, *епізоотологія*, *епідеміологія*, *паразитологія*. На основі наук. зоол. даних і відповідно до Закону України «Про Червону книгу України» вийшли 3 вид. тому «Тваринний світ», що є юрид. документом з охорони рідкіс. та зникаючих видів. Дані З. використовують у *тваринництві*, *захисті рослин*, *мисливстві*, *рибальстві*, *бджільництві* тощо.

Знач. емпірич. матеріал у галузі З. нагромаджено ще до поч. н. е. Важливу роль у розвитку зоол. науки відіграли твори Аристотеля. У 16–18 ст. розширенню знань про тварин сприяли геогр. відкриття. Вдосконалення у 17 ст. А. Левенгуком мікроскопа дало можливість виявити одноклітин. тварин і проводити мікроскопічні дослідж. тварин. організмів. У 18 ст. К. Лінней закріпив основи сучас. систематики тварин. світу, запровадив бінарну номенклатуру. Вагомий внесок у подальше становлення З. зробили Ж.-Л. Бюффон, Ж. Кюве, Е. Жоффруа Сент-Ілер, Е. Геккель, Ф. Мюллер та ін. Розпочаті в Україні у 18 ст. зоол. дослідж. (П. Паллас, Й. Гюльденштедт, В. Зуєв) стали основою для формування вітчизн. зоол. школи на базі Харків., св. Володимира (Київ), Новорос. (Одеса) та Львів. університетів. Серед видат. зоологів 1-ї пол. 19 ст. — А. Андржеєвський, Г. Бельке, Е. Ейхвальд, К. Кесслер, І. Криницький, І. Калиниченко, О. Чернай, О. Нордман. З розвитком спеціалізації науки більш диференційовано тварин. світ вивчали І. Маркузен, Л. Ценковський, А. Яворівський, *В. Данилевський*, *П. Степанов*, *В. Совинський* та ін. Важливе наук. значення і нині мають дослідж. того періоду фауни Чорного та частково Азов. морів, їх лиманів (*П. Бучинський*, *М. Гребницький*, *В. Шманкевич*, *В. Караваєв*, *В. Чернявський*, *В. Реп'яхов* та ін.). Розвитку дослідж. тварин. світу сприяло заснування *О. Ковалевським* і *М. Миклухо-Маклаєм* Севастопол. біол. станції (1871, нині Інститут біології пд. морів НАНУ), співроб. якої (*В. Ульянов*, *С. Переяславцева*, *О. Остроумов*, *М. Бобрецький*, *С. Зернов*) зробили вагомий внесок у вивчення мор. тварин. З наук. діяльністю *І. Мечникова* пов'язаний початок ембріол. дослідж., які згодом продовжили *О. Брандт*, *В. Рейнгард* та *В. Заленський*. Порівнял.-морфол. напрям розвинули *А. Масловський*, *О. Карпинський*. На межі століть хребетних різних груп вивчали *О. Нікольський*, *О. Браунер*, *Б. Вальх*, *М. Сомов*, *М. Ломницький*, *Л. Міхелі* та ін. *О. Северцов* закріпив основи еволюц. морфології, яку згодом розвинув *М. Воскобойников*; *П. Сушкін* та *В. Артоболевський* — основи зоогеографії та палеозоології. Розвитку З. в Україні сприяли створення при університетах т-в дослідників природи з влас. виданнями, а також організація Харків. (1878) і Одес. (1882) ентомол. комітетів, Київ. ентомол. станції (1904, засн. — *В. Поспелов*). Для дослідж. мор.

фауни велике значення мало заснування Карадаз. біол. станції (1914, **Т. В'яземський**, нині заповідник у структурі НАНУ), прісноводної — Дніпров. (1909, нині Інститут гідробіології НАНУ, Київ) та Сівер.-Донец. (1914, **В. Арнольд**), нині біол. станція Харків. університету) біол. станцій. Їхня діяльність спрямована на вивчення найпростіших, ракоподібних, молюсків, коловерток, водних кліщів, риб та ін. (В. Добровлянський, С. Крашенинников, **Д. Белінг**, **Б. Сварчевський**, **М. Фадєєв**, Г. Верещагін, Е. Лукін та ін.). Вагому організац. та координац. роль для розвитку З. відіграло створення УАН (1918), а також Зоол. музею (1919) і Зообіологічного інституту (1930, нині Інститут зоології НАНУ, виконує функції центру зоол. науки) у її структурі. У цей період видовий склад і екологію риб, ракоподібних та молюсків України вивчали також Чорномор.-Азов. наук.-пром. дослідна станція (Очаків, 1919), Керчен. іхтіол. лаб. (1922, нині Пд. НДІ мор. рибного господарства та океанографії), Азов.-Чорномор. наук.-пром. експедиція (1922-27), Дніпров. гідробіол. станція (1927, нині НДІ біології Дніпроп. університету), Комісія з сан.-біол. дослідж. Сівер. Дінця (1929), яка найдосконаліше описала фауну річки (1181 вид), гідробіол. лаб. при Харків. інституті комунал. гігієни, Укр. НДІ рибного господарства (1930, нині Інститут рибного господарства УАН, Київ) та ін. Цінний внесок у всі розділи З. зробили вчені Харків. (плазуни та ін. хребетні), Київ. (орнітологія, зоогеографія), Таврій. у Сімферополі (мор. ссавці та гір. фауна), Дніпроп. і Запоріз. (фауна степ. зони), Львів., Ужгород. та Чернів. (фауна Карпат і Прикарпаття) університетів. Останній регіон успішно досліджують співроб. Держ. природознав. музею НАНУ (Львів). Школу з вивчення кільчастих червів започатковано в Харків.

зоовет. інституті. Вагома роль у формуванні зоол. знань в Україні належить заповідникам: Чорномор., Крим., Карпат., Канів., а також наук. товариствам. Дослідж. з морфології тварин, започатковані 1922 під керівництвом *І. Шмальгаузена*, продовжують на вет. факультеті Нац. університету біоресурсів і природокористування України (Київ), відповід. каф. аграр. ВНЗів: Білоцерків., Херсон., Одес. і Житомир., а також Нац. (Київ), Львів. та Терноп. мед. університетів. Наукові праці з З. публікує ж. «**Вестник зоологии**».

Рекомендована література

1. Плавильщиков Н. Н. Очерки по истории зоологии. Москва, 1941;
2. Мазурмович Б. М. Развитие зоологии на Украине. К., 1972;
3. Маркевич А. П. Фаунистические исследования // Развитие биологии на Украине. Т. 1. С древнейших времен до Великой Октябр. социалист. революции. К., 1985;
4. Монченко В. И., Щербуха А. Я., Щербак Н. Н. и др. Зоологические исследования // Там само. Т. 3. Развитие зоол. и гидробиол. исследований, мор. биологии, физиологии и биохимии животных и человека, генетики животных, криобиологии, радиобиологии, молекуляр. биологии и вирусологии за годы сов. власти. К., 1985;
5. Монченко В. И. Зоологическая наука в Академии наук Украины – развитие и перспективы // ВЗ. 1993. Т. 27, № 6.

В. І. Монченко

Бібліографічний опис:

Зоологія / В. І. Монченко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-17071>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).